

Radosti
a strasti
našich krajanů

KRÁSNE ČASY

Sidonie
NÁDHERNÁ

v
„Babylonu
nad
Seinou“

Jan
KÁSPAR

Alfons
MUCHA

v
PARÍŽI

• BŘETISLAV • DITRYCH •

• KRÁSNÉ ČASY v PAŘÍŽI •

Radosti a strasti našich krajanů
v „Babylonu nad Seinou“

• KRÁSNÉ ČASY v PARÍŽI •

Radosti a strasti našich krajanů
v „Babylonu nad Seinou“

• BŘETISLAV • DITRYCH •

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Břetislav Ditrych, 2021

Cover © Jiří Arbe Miňovský, 2021

Photos © archiv autora, Bibliothèque nationale de France,

Library of Congress, Wikimedia Commons, 2021

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2021

ISBN 978-80-278-0040-7 (print)

ISBN 978-80-278-1098-7 (ePub)

ISBN 978-80-278-1099-4 (mobi)

ISBN 978-80-278-1100-7 (pdf)

Krásné časy v Paříži	7
Na přelomu století	9
Do Paříže pěšky, na kole, v automobilu	49
Nic není tak těžké unést jako řadu krásných dnů <i>Max Švabinský, Ela, Božena a Svatopluk Čech</i>	63
Chci být pouze nástrojem artistickým <i>Zdenka Braunerová pomáhá představit české a moravské kroje v Paříži</i>	73
Jsem zase v tom bláznivém Parisu <i>Luděk Marold si stěžuje v dopise příteli do Prahy</i>	79
Dva ztracení, dva zapomenutí <i>Sochař Josef Klímeš, sochař a šperkař Prokop Nováček</i>	87
Naši lidé jsou nesmírně domýšliví <i>Václav Brožík Vojtěchu Hynaisovi po jeho návratu z Paříže do Prahy</i>	93
Ženeš se do Paříže plnými plachtami <i>Malíř Ludvík Kuba, hybatel česko-francouzských vztahů Schmidt-Beauchez a prorok povětrnosti profesor Zenger</i>	97
Co ti napíšu, nechej si pro sebe <i>Alfons Mucha vysvětluje konec vztahu s Berthe de Lalande</i>	107
Je to dobrý a nadaný hoch, ale já se v něm nevyznám <i>Zdenka Braunerová o Františku Bílkovi</i>	115
Jsem už úplný Pařížan <i>Julius Zeyer obdivuje novou Eiffelovu věž a toulá se po Bretani</i>	121
Se zdravím jsem na tom bídně <i>Stíny slávy Václava Brožíka</i>	127
Dva muži v kabaretech na Montmartru <i>Hanuš Jelínek a František Kupka</i>	135
Úžasná, neopakovatelná, nádherná <i>Světová výstava 1900</i>	155

Bonjour, Monsieur Rodin <i>Josef Mařatka v blízkosti slavného sochaře</i>	177
Obdivovatel slunečního jasu <i>Václav Radimský maluje s Claudem Monetem</i>	201
Básník Pařížanek <i>Jan Dědina a krásné ženy</i>	213
Potřeboval bych tu tak dvě léta dřít a jen dřít <i>Miloš Jiránek z Paříže strýci Václavu Kratochvílovi do Vídně 23. 9. 1900</i>	225
Čert mi byl dlužen Paříž a ďábel Pařížanky <i>Z deníku básníka Otakara Theera</i>	233
Město tančí, jása a třestí <i>František Gellner se toulá po Paříži s Marií Majerovou</i>	251
Zde v Paříži zakázku získat je pro každého cizince z mnoha příčin věc velmi těžká <i>Bohumil Kafka v říjnu 1905 Josefu Hlávkově</i>	261
Něco jsem viděl, něco zkusil, něčemu se přiučil <i>Čeští zápasníci v městě nad Seinou</i>	271
Úspěch světového formátu <i>Laurin a Klement v Paříži a okolí</i>	277
Malíři na útěku <i>Georg Kars a Eugen von Kabler</i>	289
Byly to přece při všem utrpení krásné chvíle, kdy jsme bloudili Paříží <i>Růžena Jesenská vzpomíná na setkání s Adolfem Wiesnerem</i>	295
Po všem dychtil, do všeho byl žhavý <i>Milan Rastislav Štefánik v Paříži</i>	299
Do Paříže v zimě ve svrchníčku, s kufříkem a returkou <i>Vincent van Gogh změní život Vincenci Benešovi</i>	319
Chodíváte-li do Lucemburské zahrady <i>Miloš Marten a Zdenka Braunerová mezi Prahou a Paříží</i>	323
Francouzi se dívají na cizince dost svrchu <i>Z poznámek a dopisů sochaře Otto Gutfreunda</i>	329
Kup si aeroplán u Blériota <i>František Kašpar posílá syna do továrny Louise Blériota v Paříži</i> ...	335
Nemaje peněz, nemohu být umělcem <i>Bohumil Kubišta strýci Oldřichu Kubištovi 15. června 1910</i>	347
Prameny a literatura	367

KRÁSNÉ ČASY V PAŘÍŽI

Paříž nebyla na přelomu 19. a 20. století cílem návštěv a pobytu jen českých umělců, především malířů (například Muchy, Strettiho, Brožíka, Boettingera, Dědiny, Karse, Braunerové, Kubišty, Hynaise, Špillara, Marolda a Kupky), sochařů (Mařatky, Kafky, Bílka, Gutfreunda) a spisovatelů i básníků (Zeyera, bratří Čapků, Theera, Gellnera, Jelínka, Svobodové, Jesenské). Do města nad Seinou směřovali také sportovci, v roce 1895 odstartoval z Prahy do Paříže velocipedista Jan Kuklík a 1300 kilometrů zdolal za čtyři a půl dne, zhruba ve stejné době se na dalekou cestu vydal malíř a všestranný sportovec Karel Reisner – a to pěšky. Na vědeckých kongresech tu pravidelně přednášel profesor české techniky K. V. Zenger, známý tu byl stále František Křížík, na hvězdárně v Meudonu u Paříže působil od roku 1904 astronom Milan Rastislav Štefánik, později také politik, vojenský pilot a generál. V meudonském ateliéru Augusta Rodina potkala Sidonie Nádherná básníka Rilkeho, slavného sochaře rádi navštěvovali mnozí čeští umělci, naproti v domě se zahradou několik let bydlel Luděk Marold s rodinou.

Z úzkého vztahu k Francii se vyznává již v roce 1893 Jiří Guth, někdejší student Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze, vášnivý propagátor sportu, pedagog, ale i autor povídek, románů a básní, budoucí tajemník Mezinárodního olympijského výboru, kterého známe i pod delším jménem – Jiří Stanislav Guth-Jarkovský – jako mistra etikety: „Mojí privilegovanou láskou je Francie, a k ní když přicházím, vždycky srdce mi tluče jako slavík zavřený v kleci. Jenže když ji vídám třeba po letech, není ona starší, nýbrž vždycky smává, krásná, ano jará ještě více, než bývala jindy, což u lásek v obecném toho slova smyslu se neděje, ty stárnou opravdu.“

„Paříž, to jest, která vysílá do všech směrů mocné proudy světla a žití, ona jest jedním z nejpůsobivějších činitelů v blahodárném vývoji veškerého kulturního života. Paříž byla, jest a bude cílem proto umělců, učenců, kup-

ců, dekoratérů, olejníků a všeho vysokého i vznešeného světa,“ píše v úvodu své půvabné cestopisné zprávy o cestě do Paříže na Světovou výstavu v roce 1900 litomyšlský kupec, sběratel, malíř a kronikář Quido Šimek. „Paříž, jaké to magnetické slovo!“

„Zamiloval jsem si Paříž tak, že bych byl k smrti smuten, kdybych věděl, že se tam nesmím vrátit,“ napsal malíř Karel Špillar sochaři Bohumilu Kafkovi koncem února 1907.

A jiný malíř, Ludvík Kuba, se vyznává: „Nechal jsem na sebe působit to úžasné vlnobití lidských zájmů, jaké v sobě soustřeďovala Paříž, která tenkrát tvořila s Londýnem střed světa – za Kanálem byl vrchol civilizace, na Seině vrchol kultury.“

Ano, Paříž byla tehdy nejen střediskem umění, ale i průmyslu a techniky. Proto se tu potkávali naši umělci třeba s průkopníky létání. Někteří uspěli, mnozí se zklamání vrátili domů. Ale všichni chtěli pro své jistě odlišné cíle a sny načerpat něco z podivuhodné atmosféry *belle époque*, která nepoznamenala jen umění, ale vyznačovala se i usilovnou snahou o ovládnutí vzdušné říše, byla dobou fascinujících Světových výstav, využití elektřiny, dobou netušeného rozvoje techniky.

Paříž, jaké to magické slovo!

NA PŘELOMU STOLETÍ

Je rok 1900 posledním rokem devatenáctého století, nebo prvním rokem století dvacátého? Jistě nedůležitá otázka, ale každopádně je jakýmsi pomyslným středem období, které označujeme jako *belle époque*, krásný čas, krásná epocha. Mohli bychom ji přibližně vymezit lety 1890 až 1914. Byla to opravdu doba šťastná, klidná, bezstarostná, doba jistoty, blahobytu, míru? Jak pro koho. V našich představách je rok 1900 spjat s úžasnou Světovou výstavou v Paříži, která potvrzovala překotný rozvoj techniky a vědy, umění a řemesel, seznamovala návštěvníky s životem lidí naší planety. Jistě to však bylo také období pochyb, obav z budoucnosti, nenávisti i násilí. Má svá světla, má své stíny. Ostatně jako každý úsek lidských dějin. Jedno složité století se blížilo svému závěru, druhé bylo na svém začátku.

Pohled do dějepisu Francie a Paříže druhé poloviny 19. století bude jen stručný a neúplný, pro naše další vyprávění přesto zajímavý i důležitý. Francie prožila během 19. století sedm politických režimů: konzulát, císařství, restauraci Bourbonů, červencovou monarchii, dvě republiky, druhé císařství a třetí republiku. A nezapomeňme na krátkou epizodu Napoleonova stodenního císařství.

Únorová revoluce 1848 ukončila monarchii Ludvíka Filipa. Nové volby se uskutečnily v prosinci roku 1848 a s velkou převahou v nich zvítězil synovec Napoleona Bonaparta Ludvík Napoleon a stal se prezidentem. Sliboval věrnost politice a myšlenkám svého velkého předka. Druhá Francouzská republika trvala do 2. prosince 1852. Ludvík Napoleon se snažil převzít veškerou moc, připravoval převrat a nechal se prohlásit císařem jako Napoleon III. Druhé císařství potrvá dvě desetiletí. Císařství, to znamená klid, prohlásil v Bordeaux už 9. října 1852. Právě ve zdejší oblasti Gironde byl prefektem, tedy starostou, baron Georges Haussmann, kterého Napo-

leon III. pověřil řízením přestavby hlavního města. Později napíše rozsáhlé paměti, věnované zásadní přeměně Paříže.

Za vlády Napoleona III. se rozvíjel průmysl i obchod, byly založeny velké obchodní domy a banky, zdvojnásobila se železniční síť, významně se rozšířila lodní doprava. Násobně vzrostla nejen výroba litiny, ale především oceli, základu budoucích obdivuhodných staveb.

Země se roku 1860 rozšířila o Savojsko a Nice, v roce 1871 ztratila Alsasko-Lotrinsko. Peníze se staly zdrojem všech radostí, požitků, cestou k pohodlnému blahobytu a životním jistotám. Technický pokrok se dotkl každého – města zaváděla plynové topení a osvětlení, práci ulehčil například šicí stroj, byla vynalezena daguerrotypie – předchůdce moderní fotografie. Přesto Francie vedla několik válek, vždy však mimo své území – krymskou, italskou, v Číně i Mexiku. Císař rád zasahoval do světové politiky a rozmnožoval kolonie.

Zlomový rok 1870. Prvního září Francie v bitvě u města Sedan v Ardenách prohrála prusko-francouzskou válku. Záminkou jejího vzniku bylo obsazení španělského trůnu. Kandidátem byl princ Leopold, příbuzný pruského krále, francouzský parlament nesouhlasil a zanedlouho již armády pochodovaly do pole.

Napoleon III. byl zajat a už 4. září 1870 vyhlásilo Národní shromáždění třetí republiku. Vláda se rozhodla ve válce pokračovat, avšak záhy byla donucena podepsat mír, země přišla o Alsasko-Lotrinsko a měla zaplatit obrovskou válečnou náhradu, což vyvolalo obecnou nespokojenost Pařížanů. V únoru došlo k povstání komunardů. Při střetnutí Národní gardy pařížské komuny, která měla nahradit policii a armádu, a pravidelného vojska padlo na 4000 mužů. Téměř 20 000 komunardů bylo následně popraveno, 9000 deportováno. Koncem května 1871 byla Paříž dobyta, poslední obhájci Pařížské komuny byli zastřeleni 28. května u zdi hřbitova Père-Lachaise. Potlačení komuny podporoval i historik a politik Adolphe Thiers, v roce 1871 se stal prvním prezidentem třetí francouzské republiky. Během bojů komunardů s vládními vojsky vyhořel zámek Tuileries a o jedenáct let později byl s výjimkou rohových pavilonů stržen, vyhořela radnice – Hôtel de Ville – i Palais Royal. Krátké vlády Pařížské komuny se zúčastnil například i malíř Gustave Courbet, vedl komisi pro umění a poslední léta prožil ve vyhnanství ve Švýcarsku, kde také posledního dne roku 1877 zemřel. U dělostřelectva Národní gardy bránil Paříž jiný malíř, Edgar Degas. Účast šestnáctiletého básníka Arthura Rimbauda je dodnes nejasná.

*Během bojů s komunardy vyhořel i Tuilerijský palác,
kde sídlil nedávno sesazený císař Napoleon III.*

Koncem května 1871 vyhořel i Palais d'Orsay, sídlo Státní rady a Nejvyššího kontrolního úřadu. Palác nebyl nikdy obnoven, trosky připomínaly nešťastné události téměř do konce století, kdy bylo na jeho místě postaveno stejnojmenné nádraží.

Koho vybrat jako významné a všeobecně známé postavy, rámuující a doplňující budoucí příběhy? Spisovatel Victor Hugo se narodil v roce 1802, byl nejdříve příznivcem, pak odpůrcem Ludvíka Napoleona. Řadu let v důsledku převratu provedeného Napoleonem III. prožil ve vyhnanství převážně na ostrově Guernsey. Nevrátil se ani po amnestii v roce 1859. Od začátku prusko-francouzské války snil o návratu do vlasti. V exilu zůstal do doby, než byl Napoleon III. nucen vzdát se trůnu a do země se vrátil přes Brusel hned po vyhlášení republiky začátkem září 1871. O rok později uprchl znovu na ostrov Guernsey, za další tři roky byl zvolen doživotním senátorem a stal se idolem republikánské levice. Zemřel v roce 1885. Slavný román *Chrám Matky Boží v Paříži* s příběhem hrbatého zvoníka Quasimoda vyšel už v roce 1831, jistě dobře známe i *Bídničky*, mnozí i knihy *Dělníci moře*, *Devadesát tři* nebo *Muž, který se směje*. Hugo napsal i řadu divadelních her a básnických souborů.

Když přebýval na ostrově Guernsey, napsal také předmluvu k *Průvodci Paříží*. Prohlásil tu Paříž za hlavní město 19. století a předpovídal, že bude hlavním městem Evropy i ve století dvacátém. „Člověk je musí milovat, musí je chtít, musí se mu podrobit, tomu frivolnímu, lehkomyšlnému, zpívajícímu, tančícímu, nalíčenému, kvetoucímu, hrozivému městu.“

A v *Chrámě Matky Boží v Paříží* píše: „Jen taková města stávají se městy hlavními. Jsou to nálevky, kam se stékají všechny zeměpisné, politické, filozofické i kulturní proudy země, všechny přirozené sklony národa; jsou to jakési studně civilizace a zároveň kanály, kde se kapka po kapce pročišťuje a kde se shromažďuje od věků do věků obchod, průmysl, vzdělanost, populace, všechna míza, všečen život, celá duše národa.“

Dobývání říše vzduchu. Francie byla na přelomu 19. a 20. století nejvýznamnějším střediskem rozvoje aviatiky, s několika slavnými jmény se potkáme na příštích stránkách této knihy. Obdobně bychom však mohli doložit prudký rozvoj techniky na příkladu výroby automobilů. I tady patřila Francie mezi země nejpřednější.

Nahlédněme tedy alespoň krátce do dobrodružného světa vzduchoplavců ještě o několik desetiletí nazpět. Mezi slavné průkopníky nepochybně patří Henri Giffard. V září 1852 vzlétl v Paříži s říditelnou vzducholodí, vybavenou lehkým parním strojem, který vážil spolu s kotlem 1590 kilogramů. Dosáhl rychlosti necelých 15 kilometrů za hodinu, po krátkém letu ho z výšky asi 1800 metrů strhl prudký vítr, ale bez potíží přistál. Další vzducholod' se silnějším motorem sestrojil o tři roky později. Let mu byl málem osudný, obal při sestupu splaskl a při přistání vážně poškodil lodku. Do nového dobrodružství už se z finančních důvodů nepustil a létal jen s upoutanými balony. Ještě v roce 1878 na Světové výstavě jeho obrovský balon vynesl 50 lidí do výšky 500 metrů a úchvatný pohled na Paříž potěšil na 35 000 „vzduchoplavců“.

Félix Tournachona, který si zvolil umělecké jméno Nadar, známe dodnes spíše z fotografického světa jako autora skvostných portrétů. Jeho pařížské studio navštívila například spisovatelka George Sandová, hudební skladatelé Gioacchino Rossini a Hector Berlioz, malíř Eugène Delacroix, básník Char-

les Baudelaire nebo slavný spisovatel Alexandre Dumas. Už v roce 1858 jako první fotografoval Paříž z koše balonu. O letu jeho balonu *Le Géant* (Obr), který odstartoval spolu s osmi spolucestujícími v patrovém koši 18. října 1863 z Paříže, hovořila snad celá Evropa. Nadar původně plánoval dolétnout až do Afriky, vzduchoplavci však museli kvůli silnému vichru přistát už po 600 kilometrech na pláni u Hannoveru.

Nadar byl i zručným kreslířem, závěr dobrodružného letu později zachytil na rozměrném plátně. Mezi jeho přátele patřili i četní malíři, v dubnu 1874 jim propůjčil svůj rozlehlý ateliér k výstavě, o níž se bude později hovořit jako o prvním významném představení impresionistů. Mezi vystavujícími umělci byli například Claude Monet, Edgar Degas, Camille Pissarro, Paul Cézanne a další.

Koncem sedmdesátých let 19. století se ve Francii objevila nová generace vzduchoplavců, kteří byli zároveň vědci. Patřil mezi ně Camille Flammarion a Gaston Tissandier. První ze svých „vědeckých cest“ podnikl Flammarion s Eugènem Godardem předposlední květnový den roku 1867. Pozoroval vzdušné proudy, měřil a zkoumal teplotu vrstev, atmosférickou elektřinu, zemský magnetismus i sluneční záření. O řízení balonu vysokého jako pětipatrový dům se postaral zkušený Eugène Godard ze slavné vzduchoplavecké rodiny, který už měl za sebou neuvěřitelných 900 balonových letů. Přistáli v Paříži po dvou hodinách a 20 minutách letu.

Díky iniciativě vzduchoplavců Nadara, Godarda a Mangina se balony uplatnily i v prusko-francouzské válce při obléhání Paříže. Z upoutaného balonu bylo možné sledovat pohyby pruské armády, balony zajišťovaly výměnu zpráv mezi hlavním městem a venkovem, mezi vládou a orgány národní obrany, ale sloužily současně jako letecká pošta nebo pro dopravu poštovních holubů, kteří se vraceli do hlavního města s fotograficky zmenšenými zprávami, i k přepravě vojenských a civilních osob. Nejznámější byl let ministra vnitra Léona Gambetty, který měl vést prozatímní vládu a ve venkovských krajích spojit oddělené vojenské jednotky. Nad vrcholek Montmartru se tehdy za potlesku a volání: *At žije Francie!* vznesly dva balony, první musel přistát na obsazeném území, druhý měl větší štěstí a Gambetta své poslání splnil.

Během obléhání Paříže vyrobily dílny umístěné na pařížských nádražích Orléans a Nord celkem 65 balonů.

Jan Neruda v Paříži. V roce 1863 se vydal básník, spisovatel a novinář Jan Neruda na jakousi studijní cestu po Evropě. Většinou si ho představujeme jako důstojného klasika, ale tehdy mu bylo devětadvacet let. Pařížské fejetony publikoval nejdříve v časopise *Hlas*, o rok později v samostatné knize a o další tři roky později v souborném svazku fejetonů z cest.

Rok 1863 byl důležitý také pro moderní malířství. Se svolením císaře byl otevřen Salon odmítnutých pro umělce, jejichž díla nebyla přijata v oficiálním Salonu. A v roce 1884 bude založen Salon nezávislých, opět pro odmítnuté malíře.

V knize *Pařížské obrázky*, kterou listuji a kterou v roce 1958 vyzdobil třemi krásnými lepty a obálkou Kamil Lhoták, píše už v první větě: „Paříž, cíl mé touhy, kouzelný hrad mé fantazie, starobylá a věčně nová, prokletá i zehnaná, tisíckrát a tisíckrát jmenovaná Paříž!“ Ano, byla jeho vytouženým snem, stejně jako u příštích nejen literárních a malířských generací.

První seznámení s městem a zajímavými lidmi mu zprostředkoval básník a novinář Josef Václav Frič, který žil v Paříži v letech 1860–1867. Neruda není obyčejný turista vyhledávající památky, které mu známí nebo průvodce doporučí. Toulá se uličkami i bulváry, vstřebává atmosféru města, všední život. Je nejen básníkem, působí jako divadelní a literární kritik, psal o výtvarném umění, sledoval cizí literaturu. Peněz neměl, jak můžeme předpokládat, nazbyt, vypomohl spolek Svatobor. Odsouhlasil poměrně vysokou částku, 400 zlatých, jako příspěvek na cestu do Německa a Paříže.

Právě shlíží na město z věže chrámu Notre Dame, pochvaluje si tu šťastnou volbu, nemůže se vynadívat na Seinu, zahrady Tuileries, Elysejská pole, ale všímá si i mizejícího starého města. Jaká je podle jeho pozorování Pařížanka? „Obyčejně menší postavy a více příjemná než krásná; elegantní jednoduchou toaletou, vkusně česaným vlasem, barvou i líčidlem...“

Zdalipak Neruda viděl při své návštěvě na Salonu odmítnutých velký obraz o dva roky staršího Édouarda Maneta *Snídaně v trávě*? Zaznamenal posměšky a poznámky návštěvníků: dva oblečení muži a nahá mladá žena na mýtině. Co to má znamenat, kam se to dnešní malířství ubírá? Stejný skandál vyvolá o rok později na pařížském Salonu Manetův obraz nahé ženy ležící na lůžku – *Olympia*.

V roce 1863 vyšel také první dobrodružný román Julese Verna *Pět neděl v baloně*, o rok později *Cesta do středu Země* a následovala řada dalších.

Také Světová výstava umění a průmyslu v roce 1867 na Champ-de-Mars v Paříži měla potvrdit obraz vzkvétající Francie. Zúčastnilo se jí přes padesát tisíc vystavovatelů ze čtyřiceti zemí. V květnu ji se ženou navštívil významný český politik František Ladislav Rieger, spolupracovník a zeť Františka Palackého, setkal se s předními představiteli veřejného života a novináři. Snažil se posílit snahu o samostatnost českých zemí v rámci právě vznikajícího Rakouska-Uherska. Návštěvu zopakoval v létě 1869 a přijal ho i císař Napoleon III., kterému předal pamětní spis, v němž znovu zdůraznil význam Čech a slovanského podílu na území Rakouska-Uherska. Neuspěl. Ani to nebyla poslední návštěva Paříže. O tři roky později se tu setkal s Léonem Gambettou a Adolphem Thiersem.

Na Výstavě elektřiny v roce 1881 viděli návštěvníci velké parní a vodní turbíny, elektromotory, Edisonovo dynamo, všude září desítky, stovky, tisíce lamp. František Křížík představil takzvanou diferenciální obloukovou lampu se samočinnou regulací vzdálenosti uhlíků a obdržel za ni zlatou medaili. Už o tři roky dříve obdivoval na Světové výstavě v Paříži obloukovou lampu ruského vynálezce Pavla Nikolajeviče Jabločkova a přemýšlel, jak ji vylepšit. To je jen pár příkladů na potvrzení skutečnosti, že poslední desetiletí 19. století je doslova obdobím elektřiny. A Paříž bude brzy a právem nazývána městem světa.

Nepochybným přelomem byla slavná Světová výstava v roce 1900. Však je také, opakují, pomyslným středobodem naší knihy. O divech vědy, techniky, o nevidaných výstavách umění a řemesel se po pár stránkách dočtete. Nezůstaneme jen v centru Paříže, ale v polovině července se vypravíme prvním vlakem metra na II. olympijské hry a výstavu sportu a automobilový salon ve Vincennském lesíku. Linka metra má 18 stanic a je dlouhá 13 kilometrů.

Světové výstavy se v Paříži opakovaly téměř pravidelně každých jedenáct let.

V roce 1851 dvaatřicetiletý fyzik Léon Foucault zavěsil v Panthéonu 28 kilogramů vážící železnou kouli, hlavu kyvadla, na téměř sedmdesát metrů dlouhé tenké lanko, aby potvrdil, že se planeta Země otáčí kolem své osy. Foucaultovo kyvadlo. Měřil i rychlost světla, vynalezl gyroskop.

V roce 1878 Thomas Alva Edison vynalezl válečkový fonograf, podařilo se mu nahrát a reprodukovat lidský hlas. Když ho téhož roku předváděli v Paříži, nevěřící posluchači pokřikovali, že se jedná o podvod břichomluvice. O devět let později si Američan E. Berliner nechal patentovat gramofon.

V říjnu roku 1890 se Clément Ader pokoušel vzlétnout se svým na pohled poněkud těžkopádným aeroplánem *Éole*, připomínajícím netopýra.

Jeho létající stroj vážil 300 kilogramů, rozpětí křídel činilo 14 metrů, poháněl ho parní stroj o výkonu 20 koní. Ano, vzlétl, alespoň pár metrů do výšky a několik centimetrů nad zemí. Úspěch? Nepochybně. A povzbuzení pro další průkopníky létání. Pro vzduchoplavce i budoucí aviatiky. Pár dní před koncem roku 1895 bratři Auguste a Louis Lumièrové pozvali diváky do kavárny Grand Café na první veřejné kinematografické představení, na plátně předvedli filmy *Příjezd vlaku* a *Odchod dělníků*, o dva roky později představil první filmy Georges Méliès.

Dvě Světové výstavy v roce 1855 a 1867 byly velkolepou přehlídkou techniky a vědy, symbolem pokroku byla pára a lokomotiva, brzy je vystřídá elektřina. Heslo „železnice“ v tehdejších slovníku Pierra Larousse začíná větou: „Jak kouzelné je to slovo a jakou gloriolou je obklopeno, když je chápeme jako synonymum civilizace, pokroku a bratrství!“ Železnice umožnila snadnější a rychlejší cestování, nakladatelé slaví úspěch s vydáváním knižních průvodců po městě, spolehlivým magnetem jsou zmíněné Světové výstavy. V roce 1860 měla Francie 9525 kilometrů železnic, o deset let později už 18 000. Do Paříže míří návštěvníci nejen kvůli památkám a životu města, ale aby se seznámili s pověstnou pařížskou elegancí, s novou módou, pověst *haute couture* je lákavá a vytrvalá.

K nejvýznamnějším vědcům 19. století patřil biolog a chemik Louis Pasteur (1822–1895), objevitel vakcíny proti vzteklině. Pierre Curie (1859–1906) a jeho žena Marie (1867–1934) se proslavili zkoumáním přírodní radioaktivity. Věda, zdálo se, musí objasnit všechna skrytá tajemství světa. Významný pokrok zaznamenala archeologie, filologie, studium rukopisů a nápisů.

Pozvání do kavárny. Nemohli bychom poznat a popsat život města, ptám se samozřejmě s mírnou nadsázkou, z pravidelných návštěv místních kaváren? Někde sotva, možná ve Vídni, jistě v Paříži. Tady bych přidal ještě stále rušnou tržnici, někdejší Les Halles, Zolovo *Břicho Paříže*, svět sám pro sebe. Ale v kavárnách je nepochybně útulněji. Pochopitelně i tady záleží, kolik centimetrů nebo franků máte v kapse, a kam tedy odpoledne nebo spíš večer zamíříte. Na hlavních bulvárech jsou jich celé řady. Od nejelegantnějších a nejvybranějších až po takové, kde se musíte smířit s odřeným stolem a trochu vratkou židlí. V některých pravidelně vystupují zpěváci či spíše zpěvačky. A všude – což jistě potěší hlavně Němce i Čechy, dodávají dobové zprávy – nabízejí i pivo.

Pařížská tržnice v roce 1863.

Pařížan potřebuje kavárnu jako domov, napsal už Jan Neruda. Nejdříve vyhledal Grand Café Parisien na bulváru Saint-Michel. Byla tehdy skutečně velká, rozlehlá, připomínala spíš nádražní halu s mohutnými lustry, kromě obvyklých stolů a stolků je tu i několik (také velkých) kulečníků, v neděli a svátek sem chodívali nejen vyšší vrstvy, ale i řemeslníci, prodavači, dělníci.

Musel navštívit Café Procope v Latinské čtvrti, otevřenou už v roce 1686, aby shlédl památeční stůl, kde sedávali například Voltaire, Rousseau nebo Diderot. My bychom tu zastihli třeba básníka Paula Verlaina, samozřejmě obklopeného žáky a obdivovateli. I tady se budou do roku 1890 setkávat malíři, spisovatelé, básníci, herci, i sem občas zavítá slavná spisovatelka George Sandová.

V kavárnách potkával i pařížské Čechy, většinou řemeslníky, krejčí, truhláře či zámečníky, kteří přišli na rok dva, aby se poučili, obhlédli jiný svět. Jednou týdně se mohou potkat v Café des Nations, kde je sídlo české Besedy. Krejčího Josefa Hůlky, který měl svůj závod přímo v podloubí krásné Rue de Rivoli číslo 226, už nejspíš postavy z dalších stránek této knihy nepotkaly. Říkalo se, že jeho salon šil i pro Napoleona III. a ve výkladní skříni měl tabulku s nápisem *Zde se mluví česky*. Kterého českého návštěvníka města nad Seinou by to nepotěšilo? Mimochodem, Hůlek podpořil nemalou částkou 200 franků Českomoravskou besedu, která vznikla na popud rovněž vlastence Josefa Václava Friče. Někteří ještě mohli potkat Charlese, syna slavného pierota Jeana Gasparda Debureaua. Jeho otec se pod jménem Jan Kašpar Dvořák narodil roku 1796 v Kolíně a proslavil se v pařížském divadle Funambules jako mim, nemluvný herec v bílém, jehož úkolem není vzbudit jen úsměv nebo smích, ale spíš vyvolat slzy. Nebo alespoň tlumené dojetí, zamyšlení.

*Jean-Gaspard Debureau
na fotografii Nadara.*

Charles ve stejném divadle otce po jeho smrti roku 1846 jako tanečník, herec a mim zastoupil. Úspěšně. Ale možná bychom ho nepotkali v Paříži, ale většinou v Bordeaux nebo Marseille. „Baví, ať hraje, kde chce, vzpomene si, že je české krve?“ ptá se Jan Neruda. Jeana-Gasparda znala snad celá Paříž, psali o něm i Honoré de Balzac nebo Théophile Gautier. Hrob kolínského rodáka je na hřbitově Père-Lachaise, i Jan Neruda ho navštívil. Proč ho připomínám? Mnozí znají jeho osudy ze slavného románu Františka Kožíka *Největší z pierotů* nebo ze stejně slavného francouzského filmu *Děti ráje*.

Možná spojuji nespojitelné, ale krejčí Hůlek mohl potkat v Café du Gaz v Rue de Rivoli nenápadného úředníka radnice, který ze skleněného pohárku pomalu upíjel absint. Kdyby ho potkal, jistě netušil, že je to Paul Verlaine. Bylo mu necelých třicet let, když se během prusko-francouzské války zapojil do Národní gardy a působil při vedení Komuny, která pak byla v takzvaném Krvavém týdnu potlačena pravidelnou armádou. Koncem léta stejného roku 1871 poznal Verlaine Arthura Rimbauda a začal jejich složitý milostný vztah.

V kavárně La Rotonde Jana Nerudu napoprvé překvapilo, že ke kávě se podává i koňak. Chodit sem bude po čase i V. I. Lenin a ruští revolucionáři. I tady se často objevoval malíř Gustave Courbet, není divu, ve stejném domě měl i ateliér.

Živo je v kavárnách Palais Royal, kde je krásná zahrada a v arkádách lákavé výkladní skříně obchodů. Nebo navštívíme slavnou Closerie des Lilas, Šeríkovou bránu? Tady bychom v různých časech potkali Charlese Baudelaira, malíře Jeana Augusta Dominiqua Ingrése s jeho krásnými modelkami, znovu básníka Paula Verlaine, Alfreda Jarryho nebo i Lva Nikolajeviče Tolstého, tady začátkem 20. století pořádal setkání básníků, novinářů, spisovatelů a malířů básník Paul Fort, sem chodíval i Pablo Picasso a Amedeo Modigliani, tady prý hrával šachové partie Lenin se Lvem Davidovičem Trockým.

Jistě nevynecháme Rue de Beaujolais číslo 5, kde v roce 1879 zástupce plzeňského pivovaru Karel Makovský otevřel restauraci Český sklípek. A Luděk Marold, s nímž se určitě ještě potkáme, si v roce 1891 vzal jeho dceru Zdeňku.

V druhém císařství byla asi nejslavnější Brasserie des Martyrs, Kavárna mučedníků. Zvláštní jméno. Ale spíš než kavárna je to pivovar, někdo pohrdlivě řekne zakouřená a hluchná hospoda. Přesto oblíbené útočiště rebelů z povolání, malířů a spisovatelů. Tady vysedával štíhlý a elegantní Charles Baudelaire v černém obleku nebo důsledný realista Gustave Courbet. Už v roce 1851 vystavil na Salonu obrovský obraz o rozměrech přesně 315 x 668 centimetrů s názvem *Pohřeb v Ornans*. Vyvolal odmítavé reakce, ba přehnané zděšení návštěvníků, kteří se ptali, proč představuje čtyřicet postav v nadživotní velikosti na nějakém obyčejném venkovském pohřbu? Co nám tím chce sdělit, připomenout?

Baudelaire možná přemýšlel o splacení dluhů za vydání *Květu zla*, možná o překladech E. A. Poea nebo nad obžalobou za urážku mravnosti a veřejné morálky. Ale třeba si jen povídá s přitažlivou milenkou Jeanne Duvalovou, kterou mu kdekdo závidí. Jsme v opravdu krásné kavárně, která má přízemí a patro, dubové stolky, plynové lampy, zrcadla, pozlacené římsy, umělé květiny. I Claude Monet si sem chodíval vybírat modelky. A básník a spisovatel Henry Murger pilně sbíral příběhy o pařížské bohémě, jeho kniha bude inspirací pro slavnou operu Giacoma Pucciniho s názvem, jak jinak, *Bohéma*. Murger byl známým obyvatelem kaváren, většinou bez peněz a hladový, kávu si však nikdy neodpustil. A ne jednu.

V době kolem Světové výstavy 1867 se v kavárně Guerbois na dnešní Avenue Clichy scházeli malíři Paul Cézanne, na Salonech úspěšný Édouard Manet, Auguste Renoir, Edgar Degas, Camille Pissaro, Alfred Sisley, Félix Tournachon, známější pod jménem Nadar, a například spisovatel Émile Zola. Nechyběl Eugène Boudin, významný představitel impresionismu, jeden z prvních krajinářů, který maloval v přírodě. V roce 1874 se bude podílet na jejich první výstavě v Nadarově fotografickém ateliéru. To už víme. Jistě rozebírali otázky světla, stínu a barev, přeli se a shodovali, snad všichni obdivovali v Evropě dosud neznámé japonské dřevoryty na Světové výstavě.

Když v roce 1870 obléhali Paříž Prusové, omezilo se plynové osvětlení, kavárny zůstávaly až do zimy 1871 poloprázdné. Naši přátelé se opět setkali v kavárně Guerbois, odtud se někteří přemístili do Café de la Nouvelle Athènes na náměstí Pigalle, sem občas docházela i Suzanne Valadonová, absint upíjela s Augustem Renoirem nebo Edgarem Degasem. V době studia

na konzervatoři zavítal například Maurice Ravel. Ale není to žádná umělecká kavárna, doma tu jsou i obchodníci a řemeslníci z Montmartru.

Guy de Maupassant v románu *Miláček* z roku 1885 načrtává slovy obraz kaváren: „Byla letní noc, kdy se Paříži nedostává vzduchu. [...] Velké kavárny byly plné lidí, přetékal na chodník a vystavovaly své popíjející hosty v prudkém a syrovém světle před vchodem a okny. Na kulatých nebo čtvercových stolcích stály ve sklenicích červené, žluté, zelené a hnědé nápoje všech odstínů a v karafách silné průsvitné sloupky ledu, ochlazující krásnou čirou vodou.“

Ne, na kabarety nezapomínáme. V roce 1881 Rodolphe Salis, původně řezbář a malíř svatých obrázků, založil na bulváru de Rochechouart literární kabaret Le Chat Noir, Černá kočka, chcete-li kocour. Říká se, že jméno dostal podle kočky, kterou našel na chodníku. Kdoví. Každopádně to byl jeden z nejslavnějších kabaretů a první s hráčem na piano. O čtyři roky později se přestěhoval do třípatrové budovy v dnešní ulici Victor-Massé, pak dál na bulvár Clichy. I tady se scházela různorodá společnost umělců, připomeňme hudební skladatele Clauda Debussyho nebo Erika Satieho, i tady vysedával Paul Verlaine. Jedním z nejznámějších účinkujících byl šansoniér, autor písní i spisovatel Aristide Bruant. Na pohlednici z roku 1893 na již jmenovaném bulváru Rochechouart v čísle 84 čtu velkými písmeny Cabaret Aristide Bruant. Je to tedy Chat Noir, nebo Bruantův vlastní kabaret Mirilton? Nebyl také v ulici Victor-Massé? Jisté však je, že k Černé kočce, do rovněž slavného kabaretu Moulin Rouge či Moulin de la Galette, kde se ještě nedávno skutečně prodávaly placky zvané *galettes*, chodíval rád básník, esejista a překladatel Hanuš Jelínek, většinou s přáteli, třeba s Františkem Kupkou. Copak spolu asi řešili? Pravda, slavná doba Salisova Chat Noir nebo Miriltonu Aristida Bruanta už minula. Jelínek ve svých pamětech přiznával, že právě kabarety mu byly neocenitelnou školou jazyka, přirozené „pařížštiny“, tady mohl vstřebat všechny odstíny mluvené, deklamované i zpívané řeči. Poznal tehdy také řadu významných osobností francouzského umění, přispíval do francouzských časopisů.

Při druhém studijním pobytu na přelomu let 1899 a 1900 docházely dvaadvacitiletému Hanušovi Jelínkovi peníze. Navrhoval majiteli kabaretu Le Grillon, U Cvrčka, že bude v programu vystupovat jako šansoniér. Nebyl to příliš odvážný nápad? Nebyl. Ač je to možná neuvěřitelné, Hanuš Jelínek znal desítky lidových písní z celé Francie a od dětství rád zpíval.

Nevíme, zdali Jan Neruda navštívil Café de la Paix nedaleko Opery, kterou otevřela začátkem května 1862 císařovna Eugénie, žena Napoleona III.

*Populární kabaret Le Chat Noir
sídlil v malém brázděném domě.*

Mohutný Grand Hôtel, jehož byla kavárna součástí, patřil k monumentálním stavbám města pod řízením barona Haussmanna. Tehdy největší hotel na světě měl neuvěřitelných 800 pokojů, každý s vlastním krbem. Do kavárny bude docházet například Victor Hugo, Émile Zola, Guy de Maupassant a Petr Iljič Čajkovskij.

Rok 1881 přinesl i událost, o níž mluvila snad celá umělecká Paříž. Malíři, ale i fotografovi a básníkovi Edgaru Degasovi se pomalu zhoršoval zrak

Slavná pařížská restaurace Maxim.

Louise Weber – hvězda kabaretu Moulin Rouge.

a začal se věnovat sochařství a pastelům. Tehdy vytvořil plastiku čtrnáctileté tanečnice z vosku, s umělými vlasy a krajkovou sukénkou. Pohoršující!

Začátkem října 1889 byl na bulváru Clichy otevřen kabaret Moulin Rouge. Nejvěrnějším hostem se stal malíř Henri de Toulouse-Lautrec, hvězdou kankánu Louise Weberová, zvaná La Goulue, Žroutka nebo Hltounka. Lautrecův plakát se slavnou tanečnicí nechyběl snad na žádném nároží. Tehdy také poprvé ožila luxusní a později slavná restaurace U Maxima v Rue Royale, tam bychom pravidelně potkali slavného vzduchoplavce a aviatika Alberta Santos-Dumonta.

Francouz především žije, poznamenává bystrý pozorovatel Jan Neruda. „Neztrácí se v abstrakci, netvoří pouze teoretické systémy, ale provádí je i v praxi, krvácí pro ně. Kdo by mu nezáviděl, že vzdor tomu, a právě proto užívá života v plné míře. Jeho život se podobá věčné hostině; mezi vybranými pokrmy a nápoji baví se duchaplným vtipem, někdy se pak vemluví do hádky, a tu se ovšem stává, že vyhodí hostinského, ať se jmenuje král, president nebo jinak. Otevři ale knihu dějin, všude je slavných činů Francie dost, rozevři slovník slavných mužů, poměrná většina je z Francie. Pro Francouze je jeho historie veliká a pestrá, literatura dostačující, stejně jako umění a věda, země mu nabízí vše, co potřebuje.“

Platí to stále?

Měla Paříž své vůně? Měla. Dočteme se o nich v literárním týdeníku *Máj* z roku 1911. Vůně města je prý silná, svérázná a význačná. Nikde žena nespotřebuje tolik jemných a příjemných voňavek, vonných mýdel, pudrů, líčidel, vod na vlasy a zuby jako v Paříži. Na ulici, v kavárně, v divadle. Pařížanky prostě milují vůně.

Pisatel, tehdejší návštěvník a nepokrytě obdivovatel města, však namátkou připomíná i uhelný dým z parních lokomotiv na nádraží nebo procházku po bulváru des Capucines, kde dělníci právě opravovali ulici a na roztavený asfalt pak vkládali dřevěné špalíky, či nepříjemný zápach od nepříliš čisté Seiny. A nezapomíná, že jiné vůně jsou na chudinských předměstích, v La Villette, na Montmartru.

Připojuje navíc osobní dojem – v parném létě přispívá k svěžím ovzduší města i vzduch přivátý od zhruba 140 kilometrů vzdáleného moře. Raději se však vrací do ulic, kde se střídají vonná pekařství a mlékárny s uzenářskými krámkami, kde postávají vozíky prodavačů přenádherných květin nebo rozmanitého „libovonného“ ovoce, hroznového vína, třešní, meruňek, broskví.

Jednoduše shrnuje: v Paříži voní i vzduch, zde voní všechno.

Moulin Rouge – zřejmě nejznámější pařížský kabaret.

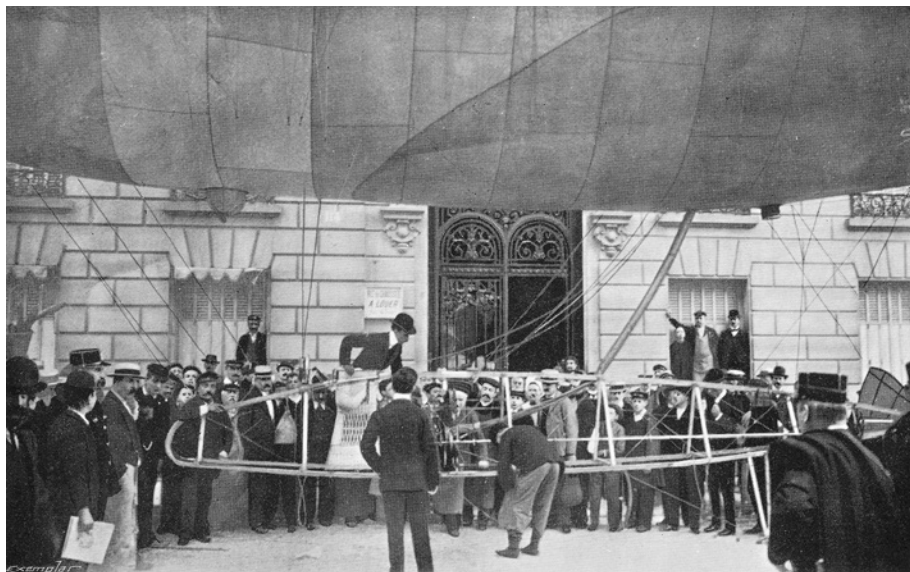
Kam vítr, tam balon. Pozdrav ze vzdálené, ale Čechům blízké Francie: 13. září 1874 vzlétl Henri Beudet s montgolfiérou nad Rajskou zahradou na úpatí Žižkova, i o týden později sledovaly jeho let horkovzdušným balonem tisíce diváků. Koncem září přijel do Prahy i Beudetův krajan Henri Theodore Sivel. Kdo bude úspěšnější? Vzduchoplavecký závod vyhrál Sivel v koši balonu s hrabětem Desfoursem, Francouzem žijícím v Praze. Beudet přistál po několika minutách ve Stromovce, druzí dva vzduchoplavci dopluli až k dnešním Benátkám nad Jizerou.

Jistě netřeba dodávat, že francouzští vzduchoplavci Pražany doslova nadchli.

Pokusíme se ještě jednou vzlétnout nad Paříž? V roce 1880, po deseti letech od obléhání města, tu vzduchoplavecký obor opět ožil. Henri Lachambre měl dílny ve čtvrti Vaugirard, Gabriel Yon a Louis Godard přímo na Champ-de-Mars, a následovali je další, například vynikající konstruktér a snad nejlepší vzduchoplavec své doby Maurice Mallet. První vzdušnou cestu delší než 24 hodin podnikl 12. a 13. září 1886 Henri Hervé, v polovině listopadu dolétli balonem z Marseille na Korsiku vzduchoplavci Capazza a Fondére.

Touha dosáhnout co největší výšky a doletět co nejdál je stále silná. Při Světové výstavě v Paříži 1900 soutěžilo v patnácti závodech balonů 128 vzduchoplavců. Jacques Balsan zůstal ve vzduchu 35 hodin a 9 minut, dosáhl výšky 8558 metrů a uletěl bez mezipřistání 1350 kilometrů. Při posledním závodě ho předstihli de La Vaulx a de Saint-Victor, kteří zdolali vzdálenost 1925 kilometrů a po 35 hodinách a 45 minutách letu jejich balon *Centaure* přistál u Kyjeva. Ale z té doby už známe říditelné vzducholodě a brzy budou mít hlavní slovo stroje těžší vzduchu – aeroplány.

Na Světovou výstavu se samozřejmě společně podíváme. Vstupné je jeden frank, za některé atrakce se platí zvlášť a někdo vypočítal, že kdybyste chtěli vidět a vyzkoušet opravdu všechno, bylo by zapotřebí asi 600 franků. A to opravdu není málo, vždyť za polovinu je už slušný velociped.

Alberto Santos-Dumont přistává na Champs-Élysées.

Le Petit Journal

Le Petit Journal
CHAQUE JOUR - 6 PAGES - 5 CENTIMES

Administration : 61, rue Lafayette

Les manuscrits ne sont pas rendus

Vingtième Année

5 CENTIMES

SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ

5 CENTIMES

Le Petit Journal agricole, 5 cent. ~ La Mode du Petit Journal, 10 cent.

Le Petit Journal illustré de la Jeunesse, 10 cent.

On s'abonne sans frais dans tous les bureaux de poste

DIMANCHE 8 AOUT 1909

ABONNEMENTS

SEINE et SEINE-ET-OISE... 2 fr. 3 fr. 60

DÉPARTEMENTS..... 2 fr. 4 fr. »

ÉTRANGER..... 2 fr. 5 fr. »

Numéro 977

LA TRAVERSÉE DU PAS-DE-CALAIS EN AÉROPLANE
Blériot atterrit sur la falaise de Douvres

*Neuvěřitelné! Louis Blériot 25. července 1909
přelétl kanál La Manche.*

COURSE D'AVIATION - PARIS-MADRID - Mai 1911
ISSY-LES-MOULINEAUX - Départ
Le train de Ceinture amenant les spectateurs

*Do Issy les Moulinaux mířily na aviatickou přehlídky tisíce návštěvníků
a odvážlivci cestovali i na střeších vagonů.*

Bulvár Champs-Élysées spojuje Place d'Étoile s Vítězným obloukem a Place de la Concorde. Před domem číslo 114, kde bydlel, přistál ráno 23. června 1903 s malou říditelnou vzducholodí Alberto Santos-Dumont. Přistál, pomalu vystoupil, pozdravil překvapené chodce a nyní diváky, kteří ho hned poznali a zdravili, a vešel do domu, aby se nasnídal. Mohl vymyslet lepší reklamu pro své aeronautické pokusy? Deska na domě připomíná událost dodnes. A jak se brzy dočtete, Santos-Dumonta znal dobře nejen Auguste Rodin, ale i sochař Josef Mařatka. A kdo z našich průkopníků vzduchoplavby a aviatiky navštívil Paříž? František Hůlka vzletl nad město s Édouardem Surcoufem, který ho v Praze roku 1893 naučil ovládat balon, v roce 1910 si Jan Kašpar přijel zakoupit spolehlivý aeroplán *Blériot*. Na něm také 16. dubna v Pardubicích jako první český aviatik vzletne. Určitě se s ním potkáme ještě v Paříži.

Dva dny po zahájení prvního aviatického týdne na světě, konaného od 22. do 29. srpna 1909, se do Bétheny u Reměše přijel podívat i prezident republiky Armand Fallières. Vzlety aviatiků netrpělivě očekávalo na 100 000 diváků. Počasí však letům moc nepřálo, teprve v podvečer se nepříznivý vítr utišil a Louis Blériot zdolal desetikilometrový okruh rychlostí 74 kilometrů za hodinu. Nadšený potlesk vytrvalých diváků si nepochybně zasloužil. Blériot je už slavný, nedlouho předtím, 25. července, přelétl ve svém jednoplošníku jako první Kanál La Manche z Francie do Anglie.

Po úspěchu v Remeši se budou aviatické dny a týdny pořádat snad v každém větším francouzském městě. Ještě alespoň jedno slavné pařížské datum – hrabě Charles de Lambert 14. října 1909 vzletl aeroplánem *Wright* nad město, oblétl Eiffelovu věž a po téměř 50 kilometrech se vrátil na místo startu v Juvisy u Paříže, kde čtrnáctidenní aviatická přehlídka probíhala.

Zájem o aviatiku trval, vždyť například na start závodu Paříž–Madrid v květnu 1911 přišlo neuvěřitelných 200 000 diváků. Na předměstí do Issy-les-Moulineaux bude chodit pozorovat lety aeroplánů například Milan Rastislav Štefánik, František Gellner, T. F. Šimon, Otakar Španiel a jejich další přátelé.

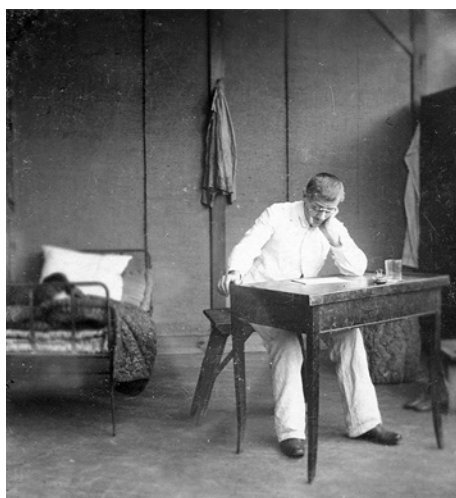
Se jménem Alfred Dreyfus se jistě setkali všichni naši krajané dlouhodoběji pobývající v Paříži. Už v roce 1890 se zviditelnila první skupina anarchistických studentů. „Duchem odvahy a zvědavosti na všechno nové“, prosazováním svých představ o sociální spravedlnosti byli ovlivněni i mnozí spisovatelé a malíři. Začíná doba neklidu a násilí? Výrazný a burčující příklad za všechny: 24. června měl prezident republiky Sadi Carnot zahájit Průmyslovou výstavu v Lyonu. Pekařský učeň, jehož jméno jistě není důležité, Carnota jedoucím v otevřeném kočáru smrtelně zranil. Společnost v atentátníkovi viděla zločince, on a jemu blízcí se cítili jako opravdoví revolucionáři, soudci či vykonavatelé nezbytné spravedlnosti. Nebylo a nebude to v dějinách poprvé.

Ještě dříve, v polovině osmdesátých let 19. století, začala slít kampaň namířená proti finančníkům židovského původu a brzy se obrátila i proti důstojníkům armády. List *La Libre Parole* (a za ním v závěsu další pravicové listy) je označoval za téměř jisté nositele jakékoliv zrady. Všechno zlo, porážky ve válkách i křiklavé případy korupce jsou dílem Židů, kteří se nyní pokoušejí spolu s německými a italskými špióny rozložit i naši dosud spolehlivou armádu. První zprávu o předběžném zadržení jednoho francouzského důstojníka přinesl list *Figaro* 1. listopadu 1894. *La Libre Parole* už přináší jeho jméno a označení německý špión. Kapitánu Alfredu Dreyfusovi bylo pětatřicet let. Vystudoval pařížskou polytechniku, Dělostřeleckou školu ve Fontainebleau a pak i Válečnou školu, začal působit v generálním štábu. Měl dvě nevýhody – narodil se v Alsasku a byl Žid. Při jednání o vojenské části rusko-francouzské spojenecké smlouvy se zjistilo, že údaje o nové vý-

zbroji francouzského dělostřelectva se dostaly do rukou německé výzvědné služby. Rukopisné poznámky nalezené v koši na papír německého vojenského ataše Schwarzkoppena se zdály dokazovat, že některý z důstojníků generálního štábu je zrádce. Pro určitou podobnost rukopisu padlo podezření na kapitána Alfreda Dreyfuse.

Oznámení způsobilo velký rozruch, další noviny přinášely fantastické hypotézy. Veřejné mínění se rozdělilo na dva tábory, pro a proti. Nesouhlasili spolu přátelé, kamarádi, učitelé a studenti i rodiny.

„Valilo se to na nás jako lavina, proti níž jsme byli bezmocní. Nemohli jsme nic vyvrátit. Všechny noviny vůči nám byly nepřátelské nebo se bály.

*Alfred Dreyfus ve své ubikaci
na Ďábelských ostrovech.*

Bylo nám znemožněno prosadit jediný řádek protestu proti hanebným pomluvám, které se šířily,“ zaznamenal Mathieu Dreyfus, Alfredův bratr. Představitelé armády připomínali její vítězství a považovali za urážku, když někdo o vině Alfreda Dreyfuse pochyboval. Obhájci jeho nevinu ve svém úsilí nepolevovali. Důležitou roli hrála jeho žena Lucie i Alfredův bratr Mathieu. Prvním obhájcem Dreyfusovy cti byl publicista Bernard Lazare.

Přestože přísahal, že je nevinen, byl začátkem roku 1895 degradován, odsouzen na doživotí a deportován na Ďábelské ostrovy.

Po okolnostech jeho obvinění pátral plukovník Georges Picquart z protišpionážního oddělení generálního štábu. Nový náčelník vojenské kontrarozvědky porovnáním rukopisu zjistil, kdo byl autorem písemné zprávy o výzbroji a uspořádání dělostřeleckých útvarů, která byla hlavním důkazem při procesu. Major Walsin-Esterházy. Ale major Esterházy byl 10. ledna 1898 vojenským soudem zproštěn obvinění. Naopak plukovník Picquart byl nařčen z falšování dokumentů, zatčen a uvězněn. Snahy o revizi procesů tak zůstaly na mrtvém bodě.

Přichází chvíle pro spisovatele Émila Zolu. Napsal otevřený dopis prezidentu republiky Félixu Fauremu, který vyšel ve čtvrtek 13. ledna 1898 pod titulem *J'accuse...!* Žalují! v listu *L'Aurore*. Zabíral celou titulní stranu a tře-

Dopis Émila Zoly prezidentu republiky.

tinu druhé. Dopis publikoval redaktor listu Georges Clemenceau. V roce 1902 se stane senátorem, o čtyři roky později ministrem a od roku 1909 předsedou vlády. Zola ve svém dopise obžalovává členy vlády, válečného soudu i celý generální štáb armády. Od toho dne už byla aféra záležitostí nejen soudní, ale i politickou.

Veřejnost byla překvapena – a v názoru na vinu Alfreda Dreyfuse zůstává stále rozdělena. Upřímní vlastenci se střídali s falešnými, vytrvalá zášť s pochopením a touhou po spravedlnosti. Jedni se Zolou bouřlivě souhlasí, jiní stejně bouřlivě jeho slova odmítají. Tak je tomu na veřejnosti i ve sněmovně. Výsledek? Émile Zola byl odsouzen k roku vězení a pokutě 3000 franků.

Co bude dál? Ve volbách v květnu 1898 uspěli rozvážní a umírnění, nová vláda se pokusila „aféru“ vytěsnit. Zola byl v exilu v Londýně, Picquart ve vězení, někteří poslanci podporující revizi procesu nebyli opětovně zvoleni. Zlom nastal koncem srpna 1898, kdy se šéf zpravodajské služby podplukovník Henry přiznal, že byl autorem dopisu, který dostala v říjnu 1896 redakce listu *La Libre Parole*. A kde se poprvé objevilo jméno Dreyfus. Ukázalo se, že znal i Esterházyho, znal i jeho rukopis. Krátce nato byl zadržen a v cele nalezen s proříznutým hrdlem. Dodnes není zcela jasné, v čím zájmu svým oznámením jednal.

Situace nabírá znovu spád. Picquart byl propuštěn, do Londýna naopak uprchl původce falešného obvinění Esterházy. Obecný neklid přetrvával, hrozila generální stávka. Premiér Briusson oznámil ve sněmovně, že vláda souhlasí s revizí procesu. Nová vláda byla ustavena 1. listopadu 1898. V polovině února následujícího roku zemřel prezident Félix Faure, novým byl zvolen dosavadní předseda Senátu, umírněný Émile Loubet. Koncem března bylo obnoveno soudní jednání, 3. června však soudci potvrdili oprávně-

*Zola obhajující Dreyfuse musel v únoru 1898
čelit rozvášněnému davu.*

něnost procesu a případ vrátili k vojenskému soudu. Přesto byl pro Dreyfuse vypraven křížník a do Francie se vrátil Émile Zola. Změnila se vláda.

Vojenský soud na svém zasedání v Rennes vyhlásil nový rozsudek: Dreyfus byl pěti hlasy proti dvěma odsouzen k 10 letům nucených prací a byly mu přiznány polehčující okolnosti. Absurdní rozsudek Dreyfusovy příznivce pobouřil. Když prezident Loubet nabídl Dreyfusovi milost, přáli si jeho přátelé, aby ji odmítl. Bratr Mathieu a přítel Bernard Lazare Dreyfuse přesvědčili, aby milost přijal. Druhý rozsudek byl zrušen až roku 1905. Úplné rehabilitace se však dočkal až 12. srpna 1906. Byl povýšen na majora na stejném nádvoří Válečné školy, kde ho před lety degradovali, dostal stužku Čestné legie. Přítomen byl i generál Picquart, který bude téhož roku jmenován ministrem války.

Průběh celého případu je samozřejmě dlouhý a složitý, zklamání a pocit beznaděje jeho obránců střídala nečekaná podpora. Ano, je dlouhý a složitý, vždýt například advokát Joseph Reinach napsal *Historii Dreyfusovy aféry*, která má sedm svazků.

Jistě, i Dreyfusova aféra patřila do období *belle époque*.

Nevrátíme se ještě na chvíli do ulic Paříže? Město v poslední třetině 19. století zásadně mění svůj půdorys. Zmizely staré středověké uličky i chudinské čtvrti, byly založeny tři velké parky, zavedena kanalizace. Budoucí klasik Jan Neruda potvrzuje: „Paříž se převléká do nového šatu s úžasnou rychlostí a nesmírným nákladem.“ Ale zmizely například i poslední zbytky paláce císaře Justiniana nebo kláštera jakobínů v ulici Soufflot.

Byla dokončena nová boční křídla Louvru, dosud neznámý Charles Garnier zvítězil s novobarokní budovou Opery před stovkou dalších návrhů, vznikla další dvě divadla, v roce 1878 palác Trocadéro, Justiční palác, fontány i kostely. Na místě Trocadéra vznikne v roce 1937 Palais de Chaillot, rovněž pro Světovou výstavu. Nemůžeme minout baziliku Sacré-Cœur, ten zvláštní a neobvyklý drahokam na vrcholku Montmartru. V roce 1876 ho začal architekt Paul Abadie stavět v novorománském slohu. Zářivě bílá stavba měla od počátku hodně kritiků, vysvěcena bude až v roce 1919. Nejslavnějším sochařem druhého císařství byl Jean-Baptiste Carpeaux, jeho díla bychom našli na budovách Louvru i Opery. A drobnost – v roce 1876 dokončil Auguste Renoir slavný obraz *Moulin de la Galette*.

Slovo boulevard se dostalo do francouzštiny v polovině 19. století ze starší holandštiny. Označovalo dřevěnou ohradu, pak hradbu proti nepřátelským střelám. Prefekt Georges Haussmann, už se známe, nechal strhnout staré hradby města a na jejich místě vznikly široké ulice – bulváry. Nejstarší a nejznámější byl Krymský a Sevastopolský, názvy měly připomínat krymskou válku, jíž se Francie za vlády Napoleona III. zúčastnila. Bulváry a náměstí krásně stromořadí. Císař také v srpnu 1854 rozhodl o výstavbě náměstí Étoile, kde již stál Vítězný oblouk, připomínající Napoleonovo vítězství v bitvě u Slavkova 1805, dokončen však byl až o třicet let později. Náměstí má průměr 240 metrů a vybíhá odtud 12 širokých tříd. Bulváry se brzy staly střediskem společenského života, místem četných kabaretů, kaváren a obchodů, i oblíbených procházek Pařížanů. Za návštěvy Jana Nerudy jsou už vroubené stromy, ale ulice nejsou dlážděné. Je to praktické, vysvětluje, revolucionáři nemůžou stavět z dlažebních kostek barikády. Kavárny jsou otevřené dlouho do noci, venkovní stolky a židle nabízejí už od února. Osvětlení ulic je zatím plynové, elektrické světlo zkouší kolem Arc de Triomphe, Vítězného oblouku, a v Palais Royal, ale, dodává Jan Neruda, jen když je Napoleon III. v Paříži. Jednu část obývá, palácový komplex je jinak sám o sobě „městem nádherných krámů“, restaurací a pasáží.

Pařížská Opera.

Palác Trocadéro.

Elektrické osvětlení sice básník chválí, je velmi jasné. Dodá však, že očím zajiště škodlivé.

A kdo je boulevardier? Přece sebevědomý elegán pravidelně korzující po bulvárech. V širším pojetí bychom asi řekli městský člověk. A *théâtre du boulevard* znamenalo divadlo lehčích žánrů. U nás (a nikoliv ve francouzštině) dospělo v současnosti až k označení pokleslého, neseriózního tisku či zpráv.

Jan Neruda i další autoři při popisu pařížského prostředí rádi používali slovo *flâneur*, tulák. Nebyl to však tulák v naší a horší představě, spíš člověk, který po ulicích a bulvárech jen tak a bez cíle bloumal. To se nám přece občas přihodí i dnes. Také Jan Neruda se toulal po městě, a nejen po bulvárech, popíše nám třeba i márnici Morgue u Seiny, kde byla vystavována těla neznámých mrtvých.

Toulání má půvab i dnes, ale máme na něj ještě čas? Kdoví, možná si Jan Neruda zopakoval slova Honoré de Balzaca z knihy se zvláštním názvem *Fysiologie manželství*, která vyšla už v roce 1829, kdy bylo spisovateli třicet let: „Ach, bloudit Paříží! Jaká nádhera, jaká rozkoš! Toulat se bez cíle, toť celá věda, toť labužnictví oka. Procházet se znamená živořit, toulat se znamená žít.“

A naopak, tři desetiletí po Janu Nerudovi napsal prozaik, básník a kritik Remy de Gourmont, už léta Pařížan: „Můj dlouhý pobyt v Paříži udělal ze mne zevlouna jako z každého jiného. Nic mě nepřekvapuje a vše mne baví.“

Je rôdais, je flânais, je planais, napsal původem švýcarský spisovatel a básník Blaise Cendrars, když přijel jako mladík v roce 1912 z New Yorku do Paříže. „Toulal jsem se, bloumal, vznášel jsem se.“

V době, která předcházela námi nejvíc sledovanému období, ještě nejezdily po pařížských bulvárech automobily, ale opravdové drožky tažené koňmi, koňské omnibusy a koňské tramvaje, lodní omnibusy i fiakry. „Na cedulce jsou všechny ceny dopodrobna udány, ve dne i v noci, v Paříži i mimo Paříž,“ vzpomíná náš vytrvalý průvodce Jan Neruda, „ale i vzdor určitému spropitnému dovede jinak úslužný drožkář cizince ošálit delší jízdou. Přestože jsem u nádraží udal, že chci do Rue de l'Ouest, vezl mne nekonečně dlouho, několikrát jsem si mezitím přečetl na rozích název té ulice, ale zase jsme zajeli jinam.“ Nepřipomíná nám to podobný příběh z Prahy 21. století? Časy se mění – lidé občas ne.

Možná jsou opravdu spolehlivější omnibusy, ve městě jezdí přes třicet linek, nejvíc od Palais Royal.

Pařížské bulváry zůstanou nepochybně mistrovským urbanistickým dílem poloviny 19. století. Ne každý je vítal, spisovatelé bratři Jules a Edmond Goncourtové litovali zmizelých ulic a uliček plných zákoutí, středověké zástavby. Přímočaré bulváry jim byly cizí, nepřipomínají svět románů Honoré de Balzaca. Ale právě Balzac líčí v románu *Sestřenice Běta* nuznou čtvrť v blízkosti Louvru: „Temnota, mlčení, ledový vzduch, podlahy místností pod úrovní ulice činí z těchto domů hrobky, hroby lidí zaživa pohřbených.“

Jiný spisovatel, Théophile Gautier, také brojí proti bulvárům: „Je to jako Filadelfie, to už není Paříž!“ I když v americkém městě nikdy nebyl.

Zjednodušeně řečeno – od roku 1857 se Paříž stala obrovským stavenišťem. V roce 1836 měla milion obyvatel, o padesát let později trojnásobek. Baron Haussmann nechal do roku 1870 zbořit 27 500 domů, na jejich místě vzniklo 102 500 nových, jiný pramen uvádí přibližně 25 000 a 40 000 domů, můžeme si vybrat... Čísla až nepředstavitelná. Byla vybudována nová nádraží, divadla, tržnice, banky, obchodní domy, viadukty pro železnici i vlaky metra, chrámy, školy, kasárna i Boulogneský les s pavilony, kiosky a restauracemi, na ulicích se postupně objevily elektrické lampy a dláždění. Elektrické osvětlení je na Champs-Élysées a na Place de la Concorde. Nová výstavba přinesla i nepříjemné důsledky – nájemné bylo vysoké, kavárny zůstávaly

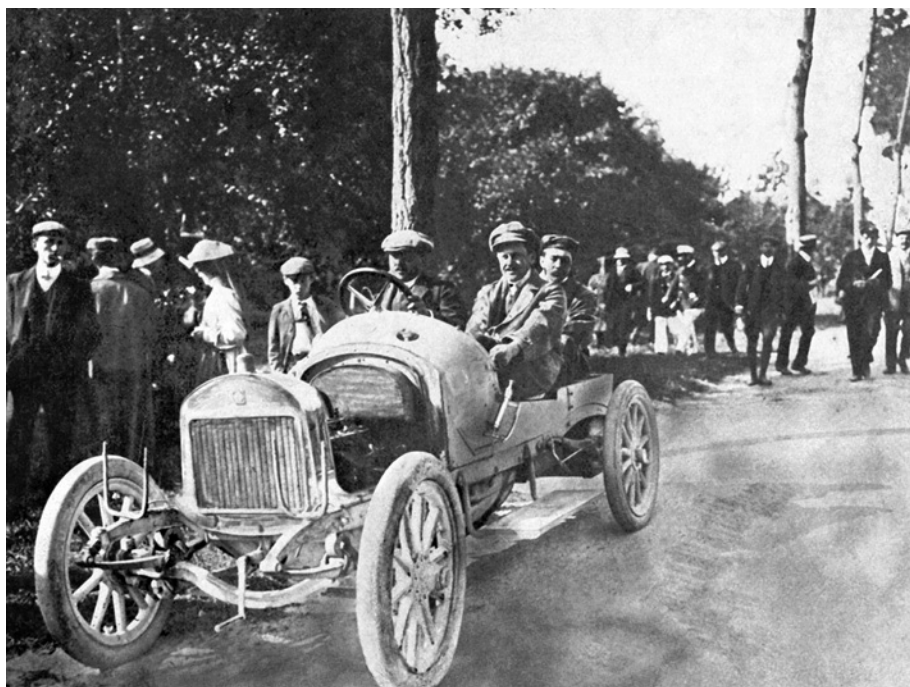
Stanice metra na náměstí Bastily.

zpočátku poloprázdné. Dělníci, řemeslníci, prodavači i úředníci dávali přednost bydlení v okrajových čtvrtích, připomínajících venkov, s loukami a zahradami. Vznikl nový a velký problém – rozšířit městskou dopravu.

Na podzim roku 1899 přinesl časopis *Cyklista* zprávu, že v Paříži už jezdí na 3000 motorových vozů, tedy automobilů. A vypočítal: „V Praze jsou dosud čtyři samohybné vehikly, a sice velký kočár systém Benz (majitel pan Klubal), tricykl systém Dion-Bouton (majitel pan Merfait), quadricykl Phébus (majitel pan Meyer) a nejnověji elegantní voitureta taktéž Dion-Bouton. Na Prahu trochu málo! Proto tím vítanější jest zpráva, dle které bude v Praze zřízena továrna na výrobu samohybů.“ Dodávám, že De Dion-Bouton je francouzská automobilka založená v roce 1883 v Paříži a že automobily bude od roku 1905 vyrábět firma Laurin a Klement v Mladé Boleslavi.

Překotnému rozvoji a všeobecnému zájmu se na přelomu století těšila nejen aviatika, které jsme si všimli podrobněji, ale také motocyklový a automobilový průmysl. Svědectvím je například závod Paříž – Vídeň v roce

Alexander Kolowrat-Krakowský v Gaillonu v roce 1908.